

**PATYČIOS DĖL SEKSUALINĖS
ORIENTACIJOS IR LYTIES
LIETUVOS MOKYKLOSE:
PATIRTYS IR APŽVALGA
APKLAUSOS DUOMENŲ ANALIZĖ**

Leidinio autorė
Sandra Amankavičiūtė

Patarėja teisiniais klausimais
Dr. Monika Žalnierūtė

Dizainas ir maketavimas
Dovilė Alseikaitė

Ši publikacija gali būti naudojama visa ar dalimis edukaciniais ar nekomerciniais tikslais be papildomo autorių sutikimo, tiesiog pateikiant nuorodą į originalų šaltinį.

Projektas „No Identity Bullying in Schools“ yra remiamas ILGA-Europe „Dokumentacijos ir Advokacijos Fondo“ (2014 metų rėmimo ciklas; XIII-as kvietimas).

TURINYS

TYRIMO SANTRAUKA	4
IŠVADAS	6
TERMINŲ ŽODYNAS	8
TYRIMO METODOLOGIJA IR DALYVIAI	10
TYRIMO METODOLOGIJA	10
TYRIMO DALYVIAI	12
TYRIMO REZULTATAI	13
PATYČIŲ DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS MASTAS BEI POBŪDIS	13
PATYČIŲ PAPLITIMAS	13
KAIP DAŽNAI MOKSLEIVIAI PATIRIA ŽODINES PATYČIAS DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES	14
KAIP DAŽNAI MOKSLEIVIAI PATYS INICIJUOJA PATYČIAS DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES	15
PATYČIŲ SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS PAGRINDU FORMOS	16
ŽODŽIAI, KURIAIS TYČIOJAMASI DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES	17
MOKYTOJŲ VAIDMUO IR OFICIALI MOKYKLOS POZICIJA	18
MOKYTOJŲ REAKCIJOS Į PATYČIAS DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR/AR LYTIES	18
MOKYTOJAI KAIP PATYČIŲ INICIATORIAI	19
MOKYKLOS POZICIJA DĖL PATYČIŲ SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS	20
KAS NUTRAUKIA PATYČIAS SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES PAGRINDU	21
PATYČIŲ PRIEŽASTYS BEI BŪDAI JOMS SPREŠTI	21
PATYČIŲ DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS PRIEŽASTYS	21
KOVOS SU PATYČIOMIS DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS BŪDAI	24
IŠVADOS	25
BIBLIOGRAFIJA	27

TYRIMO SANTRAUKA

2015 balandžio – gegužės mėnesiais Lietuvoje atliktas anketinis tyrimas, kurio pagrindinis tikslas – nustatyti bei išanalizuoti patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės mastą Lietuvos mokyklose. Anoniminė anketa buvo platinama tik elektroninėje erdvėje, siekiant apklausti 12 – 19 metų Lietuvos vidurinėse mokyklose besimokančius moksleivius. Tyrime analizuojami 296 respondentų atsakymai.

Duomenys apie respondentus

- 51 % respondentų, kaip gyvenamąją vietą nurodė didmiestį, 41 % – miestelį, 8 % – kaimą.
- Respondentų amžius svyravo nuo 12 iki 19 metų. Didžioji dalis atsakiusiųjų buvo 16, 17 metų moksleiviai, atitinkamai 25 % ir 21 % respondentų.
- 73 % respondentų nurodė esantys heteroseksualūs, 17 % atsakė – „nežinau“. 5 % nurodė esantys biseksualūs ir 5 % – homoseksualūs.
- 83 % teigė, esantys moteriškos lyties, 16 % pasirinko atsakymą – „vyras“ ir 1 % nurodė „kita“.

Patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės paplitimas ir pobūdis

Net 85 % visų apklaustųjų teigia, jog

dažniau ar rečiau savo klasėje ar mokykloje jie sužino, išgirsta ar tampa homofobinių ar patyčių lyties pagrindu liudininkais.

Apklausoje nebuvo nei vieno homoseksualaus moksleivio/ės, kuri/s teigtų, kad savo mokykloje ar klasėje ji/s nėra girdėjęs/usi ar matęs/iusi patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės.

Daugiau nei trečdalis visų (37 %) respondentų teigė, jog iš jų yra buvę tyčiojami, pravardžiuojant juos įžeidžiančiais žodžiais, tiesiogiai nurodančiais jų esamą ar tariamą seksualinę orientaciją ir / ar lyties tapatybę.

30 % heteroseksualių respondentų nurodė, jog iš jų buvo tyčiojami, pravardžiuojant juos įžeidžiančiais žodžiais, tiesiogiai nurodančiais jų esamą ar tariamą seksualinę orientaciją ar lyties tapatybę. Tarp homoseksualių ir biseksualių respondentų tai sudarė po 71 %.

Paaiškėjo, kad vyriškos lyties respondentai yra pravardžiuojami 2 kartus dažniau nei moteriškos lyties respondentės (72 % vaikinių ir 30 % merginų). Taip pat 35 % vyriškos lyties respondentų pripažino buvę žodinių patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės iniciatoriais, tai 15 % daugiau nei moteriškos lyties respondentėms – 20 %.

22 % visų respondentų prisipažino yra buvę patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės iniciatoriais. Nustatyta, jog dažniausios patyčių formos – tai apkalbos, pravardžiavimas, ignoravimas ir nebendravimas.

Tarp įžeidžiančių žodžių, vyriškos giminės žodžiai buvo minimi beveik 5 kartus dažniau nei moteriškos giminės žodžiai. Dažniausiai patyčių metu naudojami žodžiai: „pydaras“, „gėjus“, „lesbė“.

Mokytojų vaidmuo ir oficiali mokyklos pozicija

35 % respondentų, atsakė jog jų klasėje ir/ar mokykloje homofobinių ir patyčių lyties tapatybės pagrindu nėra. Nors 68 % iš jų, anksčiau anketoje nurodė, kad patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties savo klasėje / mokykloje jie vis dėlto dažniau ar rečiau pastebi, apie jas išgirsta arba sužino.

Beveik trečdalis (32 %) LGBT asmenis įžeidžiančiais žodžiais pravardžiuotų respondentų, teigė, jog mokytojai matydami tokias patyčias, jas dažniausiai ignoruoja. Tą patį teigia ir 50 % visų homoseksualių ir beveik pusė (43 %) biseksualių respondentų.

Net 40 % visų respondentų nurodė, jog mokytojai patys dažniau ar rečiau yra buvę patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės iniciatoriais.

32 % respondentų teigia, kad patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės jų klasėje/mokykloje niekas nenutraukia.

Tai jog, mokykloje nei mokytojai nei kitas mokyklos personalas niekada nekalba, jog negalima tyčiotis dėl seksualinės orientacijos ar lyties tapatybės, arba jie apie tokią mokyklos poziciją nieko nežino, nurodė beveik 2 / 3 visų apklaustųjų (62 %). 28 % respondentų taip pat atsakė nieko nežinantys apie mokyklos požiūrį į patyčias dėl neįgalumo; 33 % nurodė nieko nežinantys apie mokyklos požiūrį į patyčias dėl tautinės / etninės / rasinės tapatybės aspektų.

Moksleiviai tų mokyklų, kuriose nėra kalbama, kad negalima tyčiotis dėl seksualinės orientacijos ar lyties tapatybės, taip pat nurodė, jog jie mokykloje:

1. dažniau sužino / pamato/ išgirsta apie patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės,
2. iš jų dažniau tyčiojamosi LGBTI asmenis įžeidžiančiais žodžiais,
3. dažniau pastebi, kad mokytojai patys inicijuoja patyčias seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės pagrindu.

Patyčių priežastys bei būdai joms spręsti

26 % respondentų teigė, jog patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties pažaboti galima būtų įvedant lytinio švietimo pamokas, per kurias būtų kalbama seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės tema, 23 % teigė, jog tam įtakos turėtų tėvų pokalbiai su savo vaikais apie įvairių patyčių formas, taip pat ir apie patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės; 18 % teigė, kad mokytojams atviriau kalbant sekso, seksualumo ir panašiomis temomis patyčios dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės taip pat sumažėtų.

Respondentų dažniausiai nurodomos patyčių dėl seksualinės orientacijos ir /ar lyties priežastys:

- nenormatyvumo baimė - patyčių priežastimi įvardijamas kitoniškumas, visuomenės normų, standartų bei lūkesčių neatitikimas bendrąja prasme (25 %).
- bendra patyčių kultūra - patyčių iniciatoriai siekia įtvirtinti pozicijas klasėje / mokykloje, siekia būti pripažintais, bijo, kad jei jie patys nesityčios tai tyčiosis iš jų ir pan.
- heteronormatyvumo įsigalėjimas - tyčiojamosi dėl to, kad kitokia nei heteroseksuali orientacija nėra suprantama, priimtina ar „normali“.

ĮVADAS

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija¹, įpareigoja ją priėmusias valstybes, apsaugoti vaikus gerbiant jų požiūrius bei užtikrinant jų interesus. Žmogaus teisės vienodai taikomos ir LGBTI vaikams –taigi jie turi būti apsaugoti nuo patyčių mokyklose bei turi turėti galimybę pasinaudoti savo teisėmis į švietimą, privatų gyvenimą, saviraišką ir teisę į sveikatą. Tai yra fundamentalūs žmogaus teisių lygiateisiškumo ir nediskriminavimo principai išartikuliuoti Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių Komisarui². Teisė į švietimą, taip pat ir į švietimą apie seksualinių ir lytinių tapatybių įvairovę yra aiškiai išdėstyta Džokjarkartos principuose, o taip pat ir daugelio kitų tarptautinių organizacijų, kaip antai UNESCO ir IGLYO, kurios įdėjo daug pastangų formuluodamos efektyvias kovos su patyčiomis dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės rekomendacijas ir gaires mokykloms ir kitoms švietimo institucijoms³. 2014 metų rugsėjo 26 dieną Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių Taryba priėmė antrą LGBT teisių srities rezoliuciją, kuria yra

smerkiamą prievartą ir diskriminaciją seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės pagrindu.

Lietuvoje tuo tarpu veikia „Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymas“, kuris nacionalinių valdžios institucijų gali būti taikomas informacijos platavimo ribojimui apie patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės mokyklose ir iš esmės veikia kaip informacijos apie LGBT cenzūra. Šis nacionalinis teisės aktas neginčijamai prisideda prie patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės paplitimo, blokuoja vaikų ir paauglių priėjimą prie žinių ir informacijos apie seksualinės bei lytinės tapatybės įvairovę ir tokiu būdu prisideda prie LGBT vaikų ir paauglių stigmatizacijos bei jų atskirties mokyklose.

Patyčios dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės Lietuvoje nėra identifikuotos kaip viena iš potencialių patyčių formų, apie tai net nėra užsimenama Lietuvos nacionaliniame tinklapyje, skirtame kovai su patyčiomis mokyklose⁴. Tuo tarpu patyčių problema, pavyzdžiui Airijoje, sprendžiama nacionaliniu mastu – kiekviena mokykla privalo savo praktikoje taikyti suformuluotas ir pateiktas kovos su patyčiomis procedūras⁵, kuriose kaip viena iš tapatybės patyčių formų išskiriamos ir homofobinės patyčios. Problemos ignoravimas nacionaliniu mastu neleidžia Lietuvos moksleiviams naudotis savo pagrindinėmis teisėmis bei augti saugioje aplinkoje. Lietuva akivaizdžiai pažeidžia tarptautines

1 Vaiko teisių konvencija, 1995 liepos 03; http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.show_doc_l?p_id=19848&p_query=&p_tr2=

2 Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity, A/HRC/19/41, 17 November, 2011.

3 Žr. UNESCO, Good Policy and Practice in HIV and Health Education – Booklet 8: Education Sector Responses to Homophobic Bullying, 2011.

4 Žr. www.bepatyciu.lt/

5 Anti-Bullying Procedures for Primary and Post-Primary Schools. Department of Education and Skills, 2013 Sept. < <https://www.education.ie/en/Publications/Policy-Reports/Anti-Bullying-Procedures-for-Primary-and-Post-Primary-Schools.pdf> >

konvencijas ir teisinius susitarimus. Tai yra nepriimtina ir turi pasikeisti, siekiant kiekvienam, taip pat ir LGBT vaikui užtikrinti lygybę, nediskriminavimą, taip pat prieigą prie švietimo, sveikatos apsaugos ir teisės į saviraišką.

bei ugdyti įgūdžius atpažįstant ir kovojant su tokio pobūdžio patyčiomis praktikoje. O taip pat ir kurti atspirties tašką tolesniems išsamesniems bei labiau įvairiapusiškiems tokio pobūdžio tyrimams.

Pagal FRA⁶ – (Europos mastu) atliktos apklausos duomenis – 60 % respondentų, priklausančių LGBT, teigė buvę patyčių aukomis dėl jų lytinės tapatybės ir / ar seksualinės orientacijos ir net 80 % nurodė matę, jog dėl tos pačios priežasties patyčių aukomis yra tapę jų bendramoksliai. Tai labai aukšti rodikliai, nurodantys grėsmingą patyčių paplitimą. Lietuva pasižymėjo didžiausiu skaičiumi (81 %) ⁷ respondentų, slepiančių savo LGBT tapatybę mokyklose. Tai negali neturėti įtakos bręstančios asmenybės psichikai, socialiniam vystymuisi, asmenybės identiteto formavimuisi; tai neigiamai įtakoja asmens gyvenimo kokybę. Suvokiant situacijos problemškumą, šiuo tyrimu yra siekiama: visų pirma, didinti problemos žinomumą ir atkreipti visuomenės dėmesį į esamas patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės, kaip spręstiną problemą bei šios problemos paplitimo mastą Lietuvos mokyklose; ir antra – pateikiant surinktų pirminių duomenų tyrimo analizę, pradėti formuoti platformą, kuri suteiktų galimybę mokytojams ir susijusiems valdžios atstovams iš arčiau susipažinti su esama problematika, jos pobūdžiu ir tokiu būdu kelti savo kompetenciją

6 FRA – European Union Agency for Fundamental Rights / Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra.

7 Homophobia and Discrimination on the grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the European Union Member States: Parts I & II. European Union Agency for Fundamental Rights, 2008, 2009.

Biseksualumas – seksualinė orientacija, apibrėžianti asmens romantinius ir / ar seksualinius jausmus, vyrui arba moteriai.

Heteronormatyvumas – tai kultūrinės bei socialinės normos, nurodančios, jog vyrų ir moterų heteroseksualumas yra vienintelė įmanoma priimtina, normali seksualinė orientacija bei sociokultūrinė norma, kai yra reprezentuojami nusistovėję lyčių vaidmenys.

Heteroseksualumas – seksualinė orientacija, apibrėžianti asmens romantinius ir / ar seksualinius jausmus kitos lyties asmeniui

Homofobinės patyčios – šiame leidinyje naudojamas sinonimiškai terminui patyčios dėl seksualinės orientacijos ir lyties.

Homoseksualumas – seksualinė orientacija, apibrėžianti asmens romantinius

ir / ar seksualinius jausmus tos pačios lyties asmeniui.

LGBTI – akronimas: lesbietės, gėjai, biseksualūs, translyčiai, interseksualūs asmenys.

Lytinė tapatybė – apibūdina unikalų kiekvieno asmens lyties pajautimą bei su tuo susijusį savęs (ne)priskyrimą konkrečiai lyčiai. Lytinė tapatybė formuojasi bei kinta biologinės lyties, socialinės lyties ir lytinės raiškos patirčių pagrindu. Lytinės tapatybės pajautimas tam tikrais atvejais turi įtakos asmens santykiui su savo kūnu bei fizine išvaizda. Dėl šios priežasties gali būti atliekamos tam tikros fizinės išvaizdos koregavimo procedūros, potencialiai apimančios ir medicininės bei chirurginės procedūras (pavyzdžiui, transseksualiam asmeniui atliekama lyties keitimo operacija).

Patyčios dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties – tai patyčios, kurių pagrindą sudaro asmens, iš kurio tyčiojama, seksualinės orientacijos (esamos ar tariamos) ir / ar lytinės tapatybės kvestionavimas ir / ar sumenkinimas dėl įsitvirtinusių heteronormatyvumo normų. Patyčios gali pasireikšti įvairiomis formomis: verbalinės, fizinės, patyčios elektroninėje erdvėje.

8 Žodynas sudarytas, remiantis:

LGBT* asmenų nediskriminavimo skatinimo tarpinstitucinis veiklos planas. Išsamus leidinys. 2015-2020 Žr. <http://www.lgl.lt/assets/Nediskriminavimo-planas.pdf>

Translyčių asmenų žmogaus teisių apsaugos standartai: lyties apkeitimas ir teisinis pripažinimas. Žr.

<http://www.lgl.lt/assets/Antrasis-TRANS-leidinys-internetui.pdf>

ILGA-Europe Glossary Žr. <http://old.ilga-europe.org/home/publications/glossary>

Translyčiai asmenys – tai asmenys, kurių socialinė lytis skiriasi nuo biologinės lyties, t. y. kuriems būdingas noras išreikšti savo lytinę tapatybę nesivadovaujant biologinės lyties padiktuotomis normomis. Translyčiai asmenys jaučia vidinį poreikį savo apranga, aksesuarais, manieromis, kalba, naudojama kosmetika ar kūno pokyčiais išreikšti save priešingai nei reikalauja su jų biologine lytimi susiję socialiniai lūkesčiai. Tai – skėtinė sąvoka, kuri apima tiek transseksualius (angl. *transsexual*), tiek kitus asmenis, kurie nenori būti identifikuojami kaip „vyras“ ar „moteris“.

Transseksualumas – apibūdina faktą, kai asmuo yra transseksualios tapatybės ir savo lytinę tapatybę suvokia kaip kardinaliai priešingą savo biologinei lyčiai (t. y. „vyras“ – „moteris“). Kitaip tariant, transseksualus vyras yra asmuo, kuris pagal savo biologinę lytį yra „moteris“, bet jo lytinė tapatybė yra „vyro“ arba apima vyriškos lytinės tapatybės spektrą. Transseksuali moteris yra asmuo, kuris pagal savo biologinę lytį yra „vyras“, bet pagal lytinę tapatybę yra moteris arba apima moteriškos lytinės tapatybės spektrą. Analogiški apibūdinimai yra naudojami apibrėžiant ir transseksualių asmenų seksualinę orientaciją, t. y. remiantis būtent jų lytine tapatybe, o ne biologine lytimi. Pavyzdžiui, heteroseksualus transseksualus asmuo yra transseksualus vyras, kuris jaučia potraukį moterims. Lesbietė transseksuali moteris jaučia potraukį kitoms moterims.

Transvestitas – arba „persirengėlis“ (angl. *cross dresser*) apibūdina asmenis, kurie retkarčiais dėl tam tikrų priežasčių rengiasi ir elgiasi kaip priešingos lyties atstovai. Istorškai ši sąvoka buvo taikoma asmenims, patiriantiems su persirenginėjimu susijusį seksualinį pasitenkinimą. Kita vertus, persirenginėjimo motyvai nebūtinai yra susiję su seksualinio pobūdžio implikacijomis. Pavyzdžiui, vyrai, įkūnijantys šaržuotą moteriškos lyties personažą LGBT kultūros kontekste, yra vadinami „drag karalienėmis“ (angl. „*drag queens*“). Persirenginėjimo praktika dažniausiai nėra transvestito lytinę tapatybę lemiantis elementas, todėl transvestizmo“ sąvoka jokių būdu negali būti vartojama translyčių ar transseksualių asmenų patirtims apibūdinti.

TYRIMO METODOLOGIJA IR DALYVIAI

TYRIMO METODOLOGIJA

Anonimiam anketiniam tyrimui atlikti buvo suformuluotas klausimynas, platinamas tik elektroninėje erdvėje. Šį pasirinkimą sąlygojo keletas priežasčių: finansiniai limitai, kurie neleido atlikti tyrimo fiziškai apklausiant respondentus visoje Lietuvos teritorijoje bei dėl šiuo metu Lietuvoje galiojančio „Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio“ įstatymo⁹. Privalumas, atliekant tyrimą elektroninėje erdvėje tai, jog buvo įmanoma pasiekti geografiškai nutolusias teritorijas t. y. padengti didžiąją dalį Lietuvos teritorijos, svarbiausia įtraukiant periferijas. Nepaisant to, toks būdas turi ir minusų – liko nepasiekti tie respondentai, kurie nedalyvauja tam tikruose socialiniuose tinkluose internete bei tie, kurie neturi prieigos prie interneto.

⁹ Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymas, 2002 Rugsėjo 10 – Nr IX-1067 (Aktualus pakeitimas nuo 2011 11 05). 4 straipsnio, 2 dalies, 16 punktą nurodo, kad neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti viešoji informacija yra ta, „kuria niekinamos šeimos vertybės, skatinama kitokia, negu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinta, santuokos sudarymo ir šeimos kūrimo samprata“ (konkrečiai – santuoka tik tarp vyro ir moters).

Suformuluoti šie pagrindiniai atliekamo tyrimo tikslai:

1. Rinkti pirminius duomenis, susijusius su patyčiomis dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės Lietuvos mokyklose.
2. Analizuoti ir įvertinti patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės mastą Lietuvos mokyklose.
3. Remiantis analizės duomenimis, didinti minėtos problemos matomumą viešojoje erdvėje ir tarp mokyklos personalo bei formuluoti rekomendacijas siekiant sistemingo socialinio pokyčio.

Anketinio tyrimo duomenys buvo renkami 2015 metų balandžio – gegužės mėnesiais. Tikslinė auditorija – Lietuvos vidurinių mokyklų moksleiviai, nuo 12 iki 19 metų ir tyrimo metu besimokantys bet kokioje Lietuvos vidurinio lavinimo mokykloje. Tyrimu buvo siekiama gauti atsakymus iš bendros moksleivių populiacijos, neatsižvelgiant į respondentų seksualinę orientaciją ir / ar lytinę tapatybę. Ši strategija buvo pasirinkta dėl keleto priežasčių:

1. Vienas iš suformuluotų tyrimo tikslų buvo sužinoti patyčių dėl seksualinės orientacijos ir lyties tapatybės mastą bei paplitimą Lietuvos mokyklose. Šis tikslas gali būti įgyvendintas tik jei tiriamąją auditoriją sudaro įvairios seksualinės orientacijos ir / ar lytinės tapatybės respondentai. Tiriant ir analizuojant vien tik LGBT moksleivių patirtis, tikėtina, jog bus užfiksuotas santykinai didesnis patyčių mastas nei tiriant visų moksleivių patirtis. Tyrimu siekta suprasti, kaip yra suvokiamos patyčios LGBT pagrindu, kaip dažnai jas patiria ar apie jas sužino moksleiviai, neidentifikuojantys savęs kaip LGBT. Kaip šios patirtys pasiskirsto tarp LGBT moksleivių ir ne LGBT moksleivių ir kt. Šio atvejo nebūtų

įmanoma analizuoti, jei būtų apklausiami tik LGBT moksleiviai.

2. Kiti tyrimo tikslai apėmė pirminių duomenų rinkimą bei problemos matavimo didinimą. Tyrimų gausa, analizuojant probleminę situaciją įvairiais kampais ir pjūviais, kuria ir stiprina žinių bazę, kuria vėliau galima pasinaudoti siekiant strateginių pokyčių. 2015 m. Pasirodė (kol kas vienintelis tokio pobūdžio) asociacijos LGL kurotas tyrimas „Nematomos patyčios: tyrimo Lietuvos mokyklose rezultatai ir rekomendacijos“¹⁰, kuriame buvo pristatoma analizė būtent homoseksualių ir biseksualių moksleivių ir pirmo kurso studentų. Siekiant pildyti žinių bazę duomenimis, buvo pasirinkta tirti žymiai įvairesnę tikslinę auditoriją, kurios analizė turėjo duoti platesnį suvokimą apie patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės mastą, nes turėjo apžvelgti bendros moksleivių populiacijos situaciją patyčių mokyklose klausimu.

Anoniminis klausimynas buvo platinamas per lietuvišką apklausų platformą apklausa.lt¹¹. Anketą sudarė 17 klausimų, iš kurių 6 buvo skirti respondentų demografiniams duomenims rinkti. Iš esamų 11 klausimų 2 buvo atviri, likę 9 – su pasirenkamais atsakymų variantais ar galimybe įrašyti savo komentarą. Dėl temos jautrumo ir galimų tikslinės auditorijos pasiekiamumo sunkumų, respondentams nebuvo privaloma atsakyti į kiekvieną klausimą.

Į anketą iš viso atsakė 299 respondentai iš visos Lietuvos. 3 iš jų nurodė jau baigę vidurinę mokyklą ir joje nebesimokantys. Kadangi tyrime galėjo

dalyvauti tik respondentai, tyrimo metu besimokantys bet kurioje Lietuvos vidurinėje mokykloje, minėtų respondentų atsakymai nebuvo įtraukti į analizę ir viso buvo analizuojami 296 respondentų atsakymai. Respondentų skaičius nėra reprezentatyvus (nors sąlyginai tai yra didelis skaičius), todėl rezultatai negali būti generalizuojami ir vertinami kaip visa apimantys. Vis dėlto rezultatai gali nurodyti tendencijas, problemines situacijas ir gali būti naudojami kaip atspirties taškas ateities tyrimams vykdyti.

Anketa buvo platinama bendradarbiaujant su nevyriausybine organizacija „Lietuvos moksleivių sąjunga“¹² (LMS). Tai Lietuvos mokinių savivaldas vienijanti organizacija, siekianti atstovauti visus Lietuvos mokinius, todėl pasinaudojant organizacijos komunikacijos kanalais, buvo tikėtasi pasiekti didžiąją dalį tikslinės auditorijos, ypač geografiškai nutolusios. Lietuvos moksleivių sąjunga platino anketą per savo Facebook puslapį internete, vidines elektroninio susirašinėjimo grupes, naujienlaiškius. Lygia-grečiai anketa elektroniniu paštu buvo siunčiama įvairioms Lietuvos moksleivių bei jaunimo organizacijoms ir asociacijoms (Pvz.: „Lietuvos mokinių parlamentas“, Jaunimo organizacijų sąjunga „Apskritas stalas“, „Lietuvos skautija“ ir kt.). Sąmoningai buvo vengiama anketą platinti per organizacijas, skirtas LGBT bendruomenėms, taip siekiant išlaikyti tikslinės auditorijos įvairialypiškumą seksualinės orientacijos bei lytinės tapatybės aspektu ir atitinkamai neiškreipti duomenų.

10 Nematomos patyčios: tyrimo Lietuvos mokyklose rezultatai ir rekomendacijos, 2015. Žr. <http://www.lgl.lt/assets/Patyciu-leidiny-internet.pdf>

11 www.apklausa.lt

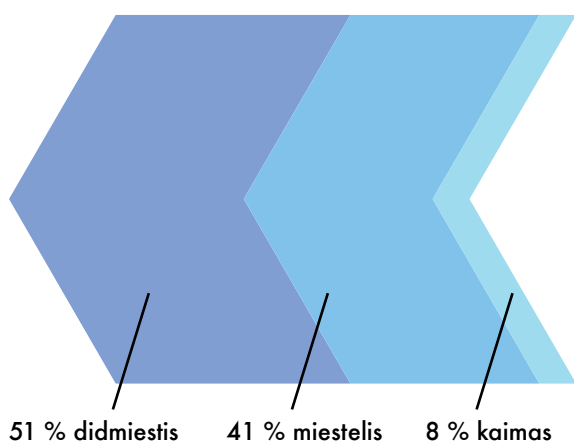
12 www.moksleiviai.lt

TYRIMO DALYVIAI

Atliekant tyrimą buvo surinkta atitinkama demografinė informacija apie respondentus, kuri pateikta žemiau.

Didžioji dalis respondentų (51 %) kaip gyvenamąją vietą nurodė didmiestį, 41 % – miestelį, 8 % – kaimą. (9 respondentai į pateiktą klausimą neatsakė).

Respondentų gyvenamoji vieta.
(Grafikas 1.1)

Respondentų amžius svyravo nuo 12 iki 19 metų. Iš atsakiusių didžioji dalis buvo 16, 17 metų moksleiviai, atitinkamai 25 % ir 21 % respondentų. Likę respondentai pasiskirsto šitaip: 12 m. – 4 %, 13 m. – 6 %, 14 m. – 9 %, 15 m. – 19 %, 18 m. – 14 %, 19 m. – 3 %. (15 respondentų nenurodė savo amžiaus).

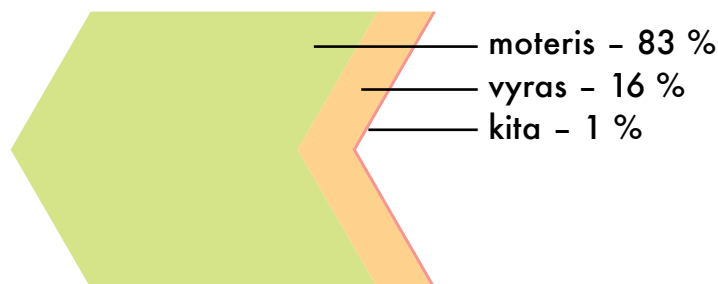
Respondentų amžius. (Grafikas 1.2)

16 m. – 25 %
17 m. – 21 %
15 m. – 19 %
18 m. – 14 %
14 m. – 9 %
13 m. – 6 %
12 m. – 4 %
19 m. – 3 %

Klausiant apie respondentų lytį – 1 % nurodė „kita“, 16 % pasirinko atsakymą „vyras“ ir didžioji dauguma – 83 % pasirinko atsakymą „moteris“. Atsakymų „kita“ (1 %) – pasirodė esanti nereikšminga mažuma, todėl pagal šį pūvį duomenys vėliau tyrime nėra analizuojami. (9 respondentai neatsakė į klausimą).

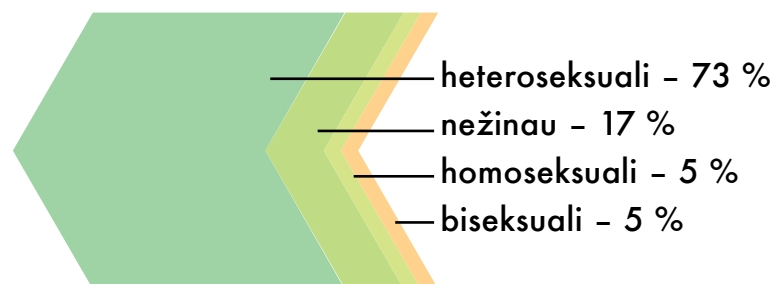
Respondentų lytis. (Grafikas 1.3)

Respondentai taip pat nurodė savo seksualinę orientaciją. Kaip ir tikėtasi – didžioji dalis apklaustųjų – 73 % nurodė esantys heteroseksualūs. 17 % respondentų abejojo dėl vieno konkretaus pasirinkimo ir pasirinko atsakymą „Nežinau“. 10 % nurodė esantys biseksualūs arba homoseksualūs, atitinkamai 5 % ir 5 %. (17 respondentų pasirinko neatsakyti į šį klausimą).

Savo seksualumo suvokimo aspektas ypač svarbus visai tolesnei tyrimo analizei, kadangi leis išskirti ir palyginti kaip stipriai skiriasi suvokimai tarp skirtingai savo seksualumą identifikuojančių moksleivių, kaip tie patys moksleiviai vertina mokytojų veiksmus patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties atžvilgiu ir kitais pūviais.

Respondentų seksualinė orientacija. (Grafikas 1.4)

TYRIMO REZULTATAI

13 % nurodo, jog labai dažnai, 16 % – dažnai, 34 % – kartais, 23 % – labai retai ir 15 % – niekada.

Kaip dažnai savo mokykloje sužinoma / pamatoma / išgirstama apie patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties. Visi respondentai.

(Grafikas 2.1.1)

Tyrimo analizės rezultatai yra susiskirstyti į 3 pagrindinius blokus. Pirmajame – analizuojamas patyčių seksualinės orientacijos ir / ar lyties pagrindu paplitimo mastas ir pobūdis; antrajame – tyrinėjamos mokytojų reakcijos, mokyklų oficialios pozicijos patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės ir trečiajame pateikiami moksleivių suvokimai apie patyčių priežastis, galimus patyčių problemas sprendimus bei šių duomenų analizė.

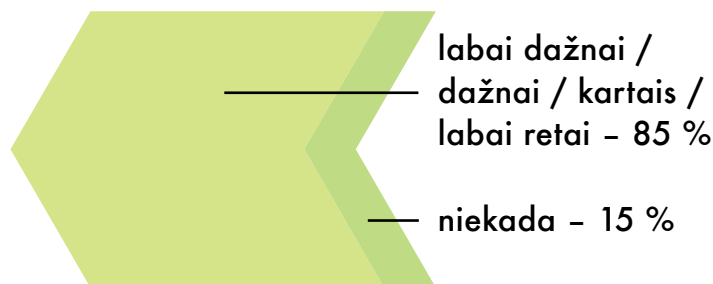
Duomenys pateikiami procentais. Kai kur suma gali viršyti 100 % dėl skaičių apvalinimo.

PATYČIŲ DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS MASTAS BEI POBŪDIS

PATYČIŲ PAPLITIMAS

Vienas pagrindinių šio tyrimo tikslų – išanalizuoti patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės mastą bei paplitimą Lietuvos mokyklose. Respondentų buvo klausiama, kaip dažnai jie pamato / išgirsta / sužino apie patyčias LGBT pagrindu savo klasėje ar mokykloje. Paaiškėjo, jog net 85 % respondentų teigia, jog dažniau ar rečiau jie sužino, išgirsta ar tampa patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės liudininkais savo klasėje ar mokykloje.

Detaliau atsakymai pasiskirsto taip:

Apklausoje nebuvo nei vieno homoseksualaus moksleivio/ės, kuri/s savo mokykloje ar klasėje nebūtų girdėjęs/usi ar matęs/iusi patyčių dėl seksualinės orientacijos ir/ar lyties. Taigi 100 % homoseksualių respondentų teigė dažniau ar rečiau sužinantys ar pamatys homofobines ir / ar lyties tapatybės patyčias savo klasėje ar mokykloje. Tuo tarpu 15 % heteroseksualių, 13 % biseksualių ir 11 % respondentų, negalėjusių įvardinti savo seksualinės orientacijos teigė savo mokykloje ar klasėje nėra girdėję ar matę patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties.

Kaip dažnai savo mokykloje sužinoma / pamatoma / išgirstama apie patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties. Pagal seksualinę orientaciją.

(Grafikas 2.1.2)

labai dažnai dažnai kartais
labai retai niekada

Vyriškos¹³ lyties atstovais save identifikavę moksleiviai nurodė, jog jie dažniau pastebi patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės, nei moteriškos lyties atstovai t. y. 91 % palyginus su 85 %.

Kaip dažnai savo mokykloje sužinoma / pamatoma / išgirstama apie patyčias seksualinės orientacijos ir / ar lyties. Pagal lytį.

(Grafikas 2.1.3)

KAIP DAŽNAI MOKSLEIVIAI PATIRIA ŽODINES PATYČIAS DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES

Šioje tyrimo dalyje analizuojama kaip dažnai moksleiviai patys tampa patyčių (konkrečiai verbalinių) taikiniais. Sudarinėjant klausimyną buvo vengta tiesioginio klausimo apie moksleivių, kaip priklausančių LGBT, patyčių patirtis, baimintis, jog jie nenorės būti ar gali baimintis būti identifikuojami kaip LGBT, todėl neatsakys į klausimą.

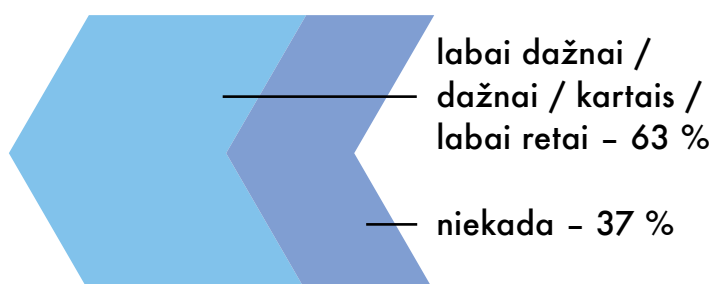
Buvo daryta prielaida, jog verbalinis užgauliojimas yra dažniausia patyčių forma. Respondentų buvo klausama kaip dažnai juos pačius klasėje ar mokykloje yra pravardžiaavę LGBT asmenis įžeidžiančiais žodžiais.

13 Pastaba: Respondentų pasirinkusių savo lytį kaip „kita“ viso buvo 3, tai sudaro apie 1 % visų respondentų. Tokia maža imtis negali duoti reikšmingos informacijos, todėl čia ir kitur analizuojant duomenis pagal lytį, variantas „kita“ nėra įtraukiamas.

Paaikškėjo, kad daugiau nei trečdalis (37 %) visų respondentų yra buvę užgaulioti – iš jų dažniau ar rečiau yra buvę tyčiojami vartojant LGBT asmenis įžeidžiančiais žodžiais. 21 % iš jų teigė, buvę pravardžiuoti labai retai, 11 % – kartais, 3 % – dažnai ir 3 % – labai dažnai; 63 % teigė, jog niekada nėra patyrę verbalinių patyčių savo atžvilgiu.

Kaip dažnai patiria žodines patyčias dėl seksualinės orientacijos ir/ar lyties. Visi respondentai.

(Grafikas 2.2.1)

Nagrinėjant detaliau paaikškėjo, jog daugiausia tarp pravardžiuojamųjų buvo homoseksualūs ir biseksualūs moksleiviai – po 71 %. Toliau sekė, respondentai, kurie sakėsi nesantys tikri dėl savo seksualinės orientacijos – 40 %. Ir mažiausia, bet vis dėl to reikšmingą dalį sudaro heteroseksualūs moksleiviai – 30 %.

Kaip dažnai patiria žodines patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės. Pagal seksualinę orientaciją.

(Grafikas 2.2.2.)

labai dažnai / dažnai / kartais / labai retai
niekada

Akivaizdu, kad patyčių dažnis yra tiesiogiai susijęs su savo seksualumo identifikacija, tiksliau su jos suvokimu kaip neheteroseksualia. Vis dėl tai nėra vienintelis faktorius, nes beveik trečdalis (30 %) heteroseksualių moksleivių teigė dažniau ar rečiau pravardžiuoti LGBT asmenis įžeidžiančiais žodžiais. Tai aiškiai nurodo, jog patyčios dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės nėra pasitaikančios vien tik tarp LGBT asmenų. Būti priskirtai/am ar būti tapatinamam su LGBT jau savaime reiškia įžeidimą. Tai nurodo, jog ši problema nėra pavienių asmenų ar bendruomenės problema, tai visuomenės problema.

Analizuojant duomenis pagal lytį paaiškėjo, kad vaikinai yra pravardžiuojami 2 kartus dažniau nei merginos (72 % vaikinių ir 30 % merginų). Tai reikšmingas skirtumas, į kurį verta kreipti dėmesį likusioje analizės dalyje.

Kaip dažnai patiria žodines patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties. Pagal lytį. (Grafikas 2.2.3)

KAIP DAŽNAI MOKSLEIVIAI PATYS INICIJUOJA PATYČIAS DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES

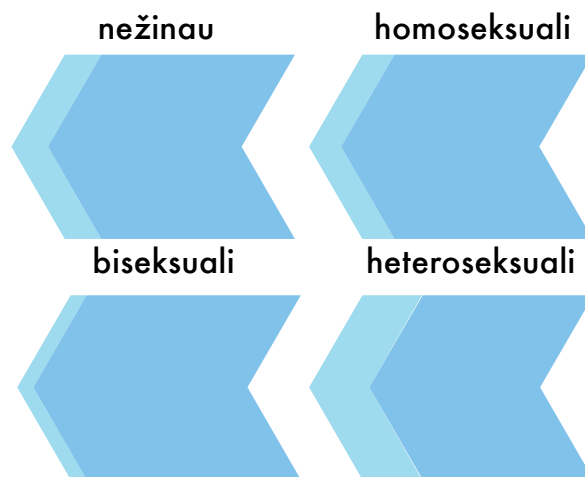
78 % moksleivių atsakė, kad jie niekada nėra tyčiojami dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės. Likę 22 % teigė vis dėl to rečiau ar dažniau tai

darę. Toliau analizuosime minėtus 22 % respondentų.

Pagal seksualinę orientaciją atsakymai išsidėsto šitaip: dažniausiai dėl seksualinės orientacijos ir / ar lytinės tapatybės tyčiojami heteroseksualūs moksleiviai – 26 %, toliau – 16% tų, kurie negalėjo įvardinti savo orientacijos, 14 % homoseksualių moksleivių ir 7 % biseksualūs. Galima daryti prielaidą, jog homoseksualūs, biseksualūs ir tam tikrais atvejais respondentai, negalėję nurodyti savo seksualinės orientacijos, būdami labiau sąmoningi apie savo lytinę orientaciją ir/ar lytinę tapatybę ir ją kvestionuodami, jautriau reaguoja į šį klausimą ir dėl to rečiau inicijuoja tokio pobūdžio patyčias.

Kaip dažnai moksleiviai patys inicijuoja žodines patyčias dėl seksualinės orientacijos ir/ar lyties. Pagal seksualinę orientaciją. (Grafikas 2.3.1)

labai dažnai / dažnai / kartais / labai retai
niekada

išryškėjo reikšmingas skirtumas skirstant moksleivius pagal lytį: gerokai daugiau t. y. 35 % vyriškos lyties respondentų teigė dažniau ar rečiau buvę žodinių patyčių iniciatoriais, palyginus su 20 % moteriškos lyties atstovų. Matoma ryški tendencija: tiek pravardžiuojamieji¹⁴ tiek ir pravardžiuotojai dažniau yra vy-

14 Žr. Grafikas 2.2.3

riškos lyties respondentai. Akivaizdu, kad seksualinės orientacijos tematika dažniau yra eskaluojama tarp vyriškos lyties respondentų. Galime daryti išvadą, jog „vyriškojo heteroseksualumo“ norma plačiai įsigalėjusi visuomenėje, taip pat stipri yra ir paauglių bendruomenėje – bet kokie nukrypimai nuo primtinės normos yra pastebimi, komentuojami.

Kaip dažnai moksleiviai patys inicijuoja žodines patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties. Pagal lytį. (Grafikas 2.3.2)

PATYČIŲ SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS PAGRINDU FORMOS

Moksleivių taip pat buvo prašoma įvardinti kokias formas patyčios dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties dažniausiai įgauna. Kaip ir buvo tikėtasi – dažniausia patyčių forma pasireiškia apkalbomis, antra pagal dažnumą – pravardžiovimas, toliau seka ignoravimas ir nebendravimas, užgauliojimas elektroninėje erdvėje t. y. socialiniuose tinkluose (ir / ar SMS) yra 4 vietoje pagal dažnumą. Turint galvoje interneto, bei mobilaus interneto paplitimą, stebime patyčių persikėlimą į virtualią erdvę tendenciją. Penktoje vietoje – grasinimas,

šestoje – mušimas (stumdymas, spardymas), septyntoje - daiktų gadinimas, aštuntoje – apspjaudymas ir paskutinėje – pinigų ar kitų daiktų atėmimas.

Verta yra tyrinėti kiekvieną sritį atskirai: verbalinę, fizinę, ypatingai elektroninę, kurios negali kontroliuoti mokyklos personalas. Fizinės patyčios greičiausiai vyksta ten, kur jos nėra pasiekiamos ar pastebimos mokytojų, kito mokyklos personalo t. y. pakeliui iš / į mokyklą, mokyklų tualetuose, rūbinėse. Tuo tarpu žodinės patyčios greičiausiai vyksta klasėje, jas stebi kiti mokiniai, tai yra pastebima ir mokyklos personalo. Kiekvienos šios srities gilesnė analizė suteiktų duomenų, žinių ir suvokimo kaip tokios patyčios veikia, kas jas įgalina, kaip reiktų reaguoti ir kaip su jomis kovoti.

Patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties formos. (Grafikas 2.3.3)

labai dažnai dažnai kartais
labai retai niekada

ŽODŽIAI, KURIAIS TYČIOJAMASI DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES

Šiame tyrime didesnis dėmesys buvo kreipiamas į verbalines patyčias, nes daryta prielaida, jog tai yra viena dažniausių patyčių formų. Respondentų buvo klausama, kokiais įžeidžiančiais žodžiais, dažniausiai yra tyčiojama iš kitų dėl jų esamos ar tariamos seksualinės orientacijos. Atsakymai pavaizduoti paveikslėlyje žemiau.

Dažniausiai naudojami žodžiai tyčiojantis dėl seksualinės orientacijos ir lyties ¹⁵. (Žodžių debesis Nr. 1)

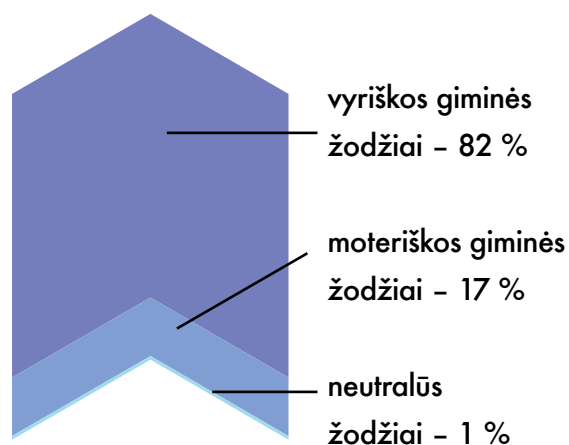
Paiškėjo, kad tokie norminiai žodžiai kaip gėjus ar lesbietė yra tarp dažniausiai naudojamų. Tačiau jie naudojami siekiant įžeisti, taigi jau įgavę neigiamą konotaciją. Pats faktas, jog gali būti pavadinta/s (norminiu) netradicinę seksualinę orientaciją nurodančiu žodžiu, yra įžeidus.

¹⁵ Žodžių dydį atitinka jo paminėjimo dažnumas. Pvz. Žodis „pyderas“ yra didžiausias, nes buvo minėtas dažniausiai. Visi kiti – atitinkamai mažesni.

Respondentų pateikti atsakymai suponuoja lytinės tapatybės klausimo iškelimą. Tapatybę kvestionuojantys žodžiai tai – merga (vaikinui), bernas (merginai), transvestitas, Raulis¹⁶. Lyties normų neatitikimas kaip ir neatitikimas tradicinės seksualinės orientacijos nėra socialiai priimtinas. Šiuo tyrimu sunku apibrėžti kiek tai yra sumišę ir naudojama lygiagrečiai, tai reikalautų detalesnio šiuo klausimu duomenų rinkimo ir analizės. Bet kokiu atveju, galime daryti prielaidą, jog lytinės tapatybės klausimas yra glaudžiai susijęs su seksualinės orientacijos problematika, nes iš esmės šių sričių kvestionavimas transgresina tas pačias socialines normas – lyčių pasiskirstymo visuomenėje roles.

Toliau analizuojant duomenis per lyčių rolių prizmę paaiškėjo, jog vyriškos giminės žodžiai buvo minimi beveik 5 kartus dažniau, nei moteriškos giminės ar neutralūs apibūdinimai, konkrečiai nenurodantys lyties priklausomybės. Čia atsispindi ta pati tendencija, kuri buvo pastebėta jau ir anksčiau – vyriškos lyties atstovų seksualinės ir lytinės tapatybės klausimai yra eskaluojami dažniau nei moteriškos lyties atstovų.

Žodžių pasiskirstymas pagal giminę. (Grafikas 2.4.1)

¹⁶ (aut. past.) Raulis – Raulis Mammadli / Agness Landau - Lietuvos šou scenos garsenybė, save įvardijanti transseksuale.

MOKYTOJŲ VAIDMUO IR OFICIALI MOKYKLOS POZICIJA

MOKYTOJŲ REAKCIJOS Į PATYČIAS DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR/AR LYTIES

Siekiant tirti ir įvertinti mokyklos poziciją patyčių seksualinės orientacijos ir / ar lyties pagrindu, moksleivių buvo klausama kokias mokytojų ir kito mokyklos personalo reakcijas į tokias patyčias jie pastebi.

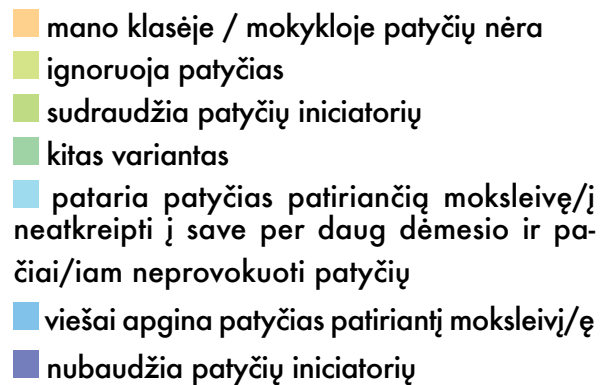
35 % respondentų, paklaustų, kaip mokytojai reaguoja į patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties, atsakė jog jų klasėje ir / ar mokykloje patyčių dėl seksualinės orientacijos ir/ar lyties tapatybės nėra. Nors 68 % iš jų, anksčiau anketoje nurodė, kad jie dažniau ar rečiau homofobines patyčias savo klasėje / mokykloje vis dėlto pastebi, apie jas išgirsta arba sužino. Galimos kelios prielaidos, aiškinančios susidariusią situaciją, kurioms iš esmės atskleisti reiktų gilesnio tyrimo. Vis dėlto viena iš numanomų prielaidų teigtų aiškios mokyklos politikos krypties nebuvimą – moksleiviams gali būti sunku vertinti ar atsekti mokytojų reakcingus veiksmus į patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės, nes tie veiksmai greičiausiai nėra nuoseklūs, vienakryptiški, taigi padriki, neaiškiai suformuluoti ir iškomunikuoti ir dėl to moksleiviams ne visada suprantami.

Beveik ketvirtadalis apklaustųjų (22 %) teigia, jog mokytojai, matydami patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties, jas tiesiog ignoruoja, 16 % – jog sudraudžia patyčių iniciatorių, 7 % sako, kad pataria patyčias patiriančią moksleivę/į neatkreipti į save per daug dėmesio ir pačiai/iam neprovokuoti patyčių, 6 % – viešai apgina patyčias pa-

tiriančią moksleivę/į, 5 % sako, kad mokytojai nubaudžia patyčių iniciatorių. 10 % moksleivių nepasirinko nei vieno iš išvardintų variantų, todėl pažymėjo – kita.

Kaip dažniausiai mokytojai reaguoja į patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties.

(Grafikas 3.1.1)

Tyrimas atskleidė, jog 32 % moksleivių, kuriuos klasėje / mokykloje yra pravardžiaavę LGBT asmenis įžeidžiančiais žodžiais, teigė, jog mokytojai matydami tokias patyčias, jas dažniausiai ignoruoja.

Analizuojant atsakymus pagal respondentų seksualinę orientaciją, paaiškėjo, jog pusė (50 %) visų homoseksualių ir beveik pusė (43 %) biseksualių respondentų teigė, kad mokytojai, matydami patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties, jas dažniausiai ignoruoja. O 24 % respondentų, kurie neapsibrėžė savo seksualinės orientacijos teigė, kad mokytojai dažniausiai pataria patyčias patiriančią mokinę/į neatkreipti į save per daug dėmesio ir neprovokuoti patyčių.

Mokytojų naudojama ignoravimo taktika buvo analizuojama iš įvairių respondentų grupių perspektyvos. Dažniausiai

šį variantą pažymėdavo homoseksualūs, biseksualūs ir tie respondentai, kuriuos yra pravardžiavę įžeidžiančiais žodžiais, 4-oje vietoje – bendras visų respondentų vidurkis, toliau – respondentai, negalėję apibrėžti savo seksualinės orientacijos ir paskutinėje vietoje – heteroseksualūs respondentai. Pastarųjų beveik penktadalis.

Mokytojai ignoruoja patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties. Pagal respondentų grupes.

(Grafikas 3.1.2)

- homoseksualūs
- biseksualūs
- respondentai, kuriuos yra pravardžiavę įžeidžiančiais žodžiais
- visi respondentai
- neapibrėžę savo seksualinės
- heteroseksualūs

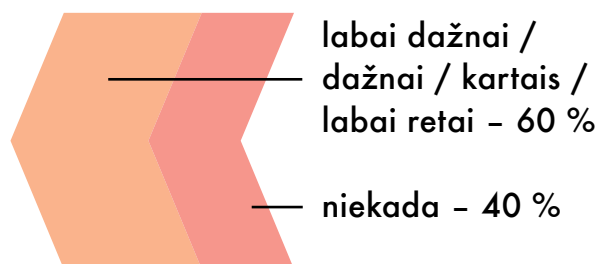
Bendrai apžvelgus visas mokytojų reakcijas (nuo ignoravimo iki patyčių iniciatorės/iaus sudraudimo ir nubaudimo) galima teigti, kad mokytojų reakcijų vertinimas nėra sistemingas ir vienas, nematome vienos aiškios krypties, vienakryptės dinamikos, galima daryti prielaidą, jog tai individualistinės reakcijos, neatspindinčios aiškiai suformuluotos mokyklos politikos (nes tokios ir nėra).

MOKYTOJAI KAIP PATYČIŲ INICIATORIAI

Respondentų buvo prašoma atsakyti, kaip dažnai mokytojai patys inicijuoja patyčias seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės pagrindu ir 40 % respondentų atsakė, jog mokytojai dažniau ar rečiau yra tokių patyčių iniciatoriai.

Kaip dažnai mokytojai patys inicijuoja patyčias seksualinės orientacijos ir / ar lyties pagrindu.

(Grafikas 3.2.1)

Detaliau atsakymai pasiskirsto taip: 60 % – teigia, jog mokytojai niekada neinicijuoja patyčių seksualinės orientacijos ir / ar lyties pagrindu, 24 % – labai retai, 12 % – kartais, 1 % – dažnai, 2 % – labai dažnai.

Išanalizavus atsakymus pagal respondentų seksualinę orientaciją, matome, kad homoseksualūs ir biseksualūs respondentai žymiai dažniau (65 %) teigia, jog mokytojai tampa patyčių seksualinės orientacijos ir / ar lyties pagrindu iniciatoriais. Bet vis dėlto kiek daugiau nei trečdalis (36 %) heteroseksualių respondentų taip pat pastebi šią tendenciją.

Kaip dažnai mokytojai patys inicijuoja patyčias seksualinės orientacijos ir / ar lyties pagrindu. Pagal seksualinę orientaciją.

(Grafikas 3.2.2)

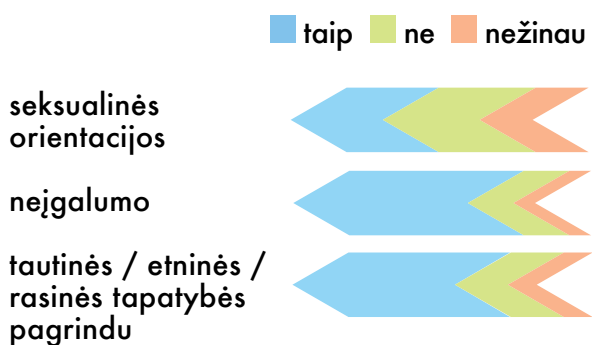

MOKYKLOS POZICIJA DĖL PATYČIŲ SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS

Tyrimu bandyta išsiaiškinti ar mokykla turi suformuluotą ir aiškiai moksleiviams iškomunikuotą poziciją seksualinės orientacijos patyčių atžvilgiu. Moksleivių buvo klausama ar mokytojai ir kitas mokyklos personalas kalba apie tai, kad tyčiotis negalima dėl tautinės / etninės / rasinės tapatybės, neįgalumo ir seksualinės orientacijos. Pirmi du atvejai įtraukti į pasirinkimų sąrašą kaip pavyzdžiai, apie kuriuos tikėtina yra nusistovėjusi oficiali, aiškiai suformuluota mokyklos pozicija. Seksualinės orientacijos pasirinkimas buvo pateiktas kaip lygiavertiškas pirmiems dviem t. y. suponuojamas suvokimas, jog tai galėtų būti oficiali mokyklos pozicija, o ne pavienių mokytojų individualios iniciatyvos reaguojant į patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties.

62 % respondentų atsakė, kad mokytojai ir kitas mokyklos personalas niekada nekalba apie tai, kad negalima tyčiotis dėl seksualinės orientacijos arba jie apie tokią mokyklos poziciją nieko nežino. Palyginimui 28 % respondentų teigė nieko nežinantys apie mokyklos poziciją dėl patyčių neįgalumo pagrindu ir 34 % dėl patyčių tautinės / etninės / rasinės tapatybės pagrindu.

Ar mokyklos personalas kalba apie tai, kad negalima tyčiotis dėl seksualinės orientacijos.
(Grafikas 3.3.1)

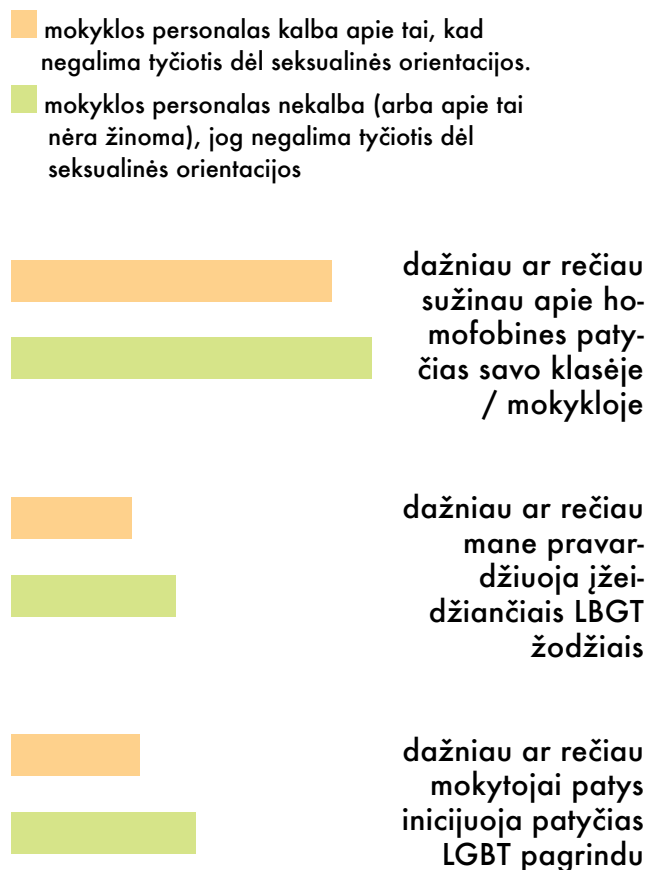

Akivaizdu, kad oficiali mokyklos pozicija įtakoja vidinius mokyklos procesus. Tyrinėjant duomenis mėginta ieškoti sąsajų tarp mokyklos turimos oficialios pozicijos patyčių seksualinės orientacijos ir / ar lyties pagrindu ir tarp tokių patyčių paplitimo. Analizuojant pastebėta tendencija – respondentai, teigiantys, jog jų mokykla neturi aiškios politikos, nukreiptos prieš patyčias LGBT pagrindu arba jie apie tai tiesiog nieko nežinantys taip pat nurodė, jog jie mokykloje:

1. dažniau sužino / pamato / išgirsta apie patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties,
2. iš jų dažniau tyčiojamosi LGBTI asmenis įžeidžiančiais žodžiais,
3. dažniau pastebi, jog mokytojai patys inicijuoja patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties.

Ar mokyklos personalas kalba apie tai, kad negalima tyčiotis dėl seksualinės orientacijos.

(Grafikas 3.3.2)

Skirtumą sudaro nuo 10-ties iki 13-kos procentų tarp mokyklų, kalbančių apie patyčias LGBT pagrindu ir nekalbančių ir tai nurodo pavojingą tendenciją – jei problema nėra suvokiama, artikuliuojama, sprendžiama, ji įgalinama augti ir įsitvirtinti moksleivių bei mokytojų sąmonėje kaip norma. Tikėtina, jog suformuluota aiški politika, bei įgyvendinami strateginiai veiksmai, gali turėti konkrety pokytį t. y. formuoti pokyčius ir mažinti patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės mastą.

KAS NUTRAUKIA PATYČIAS SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES PAGRINDU

Respondentų buvo klausiama, kas dažniausiai nutraukia patyčias seksualinės orientacijos ir/ar lyties tapatybės pagrindu mokykloje. Daugiausia – 32 % respondentų nurodė, jog niekas nenutraukia patyčių. 21 % nurodė, jog tai kiti mokiniai, lygiai tiek pat nurodė, jog tai mokytojai. 7 % nurodė, jog patyčias patiriantis asmuo pats nutraukia patyčias ir 3 % teigė, kad patyčias nutraukia kitas mokyklos personalas (ne mokytojai).

Kas dažniausiai nutraukia patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties.
(Grafikas 3.4.1)

- niekas
- mokytojai
- kiti mokiniai
- kitas variantas
- patyčias patiriantis asmuo pats nutraukia patyčias
- kitas mokyklos personalas

15 % respondentų pasirinkimo variantą „kita“ ir turėjo galimybę įrašyti savo komentarą. Išanalizavus komentarus, paaiškėjo, kad 39 % iš jų teigė, jog patyčių jų klasėje / mokykloje nėra, todėl ir neįmanoma atsakyti, kas jas nutraukia.

Akivaizdu, jog reikšmingą homofobinių ir patyčių lyties pagrindu problemos dalį sudaro jų ignoravimas. Galima daryti prielaidą, jog tai sąlygoja mokyklos pozicijos tokių patyčių pagrindu trūkumas, kuomet įsikišimas į vykstančias patyčias yra sporadinis, paskatintas individualios iniciatyvos ir dėl to reakcija į tokias patyčias yra minimali arba jos visai nėra.

PATYČIŲ PRIEŽASTYS BEI BŪDAI JOMS SPREŠTI

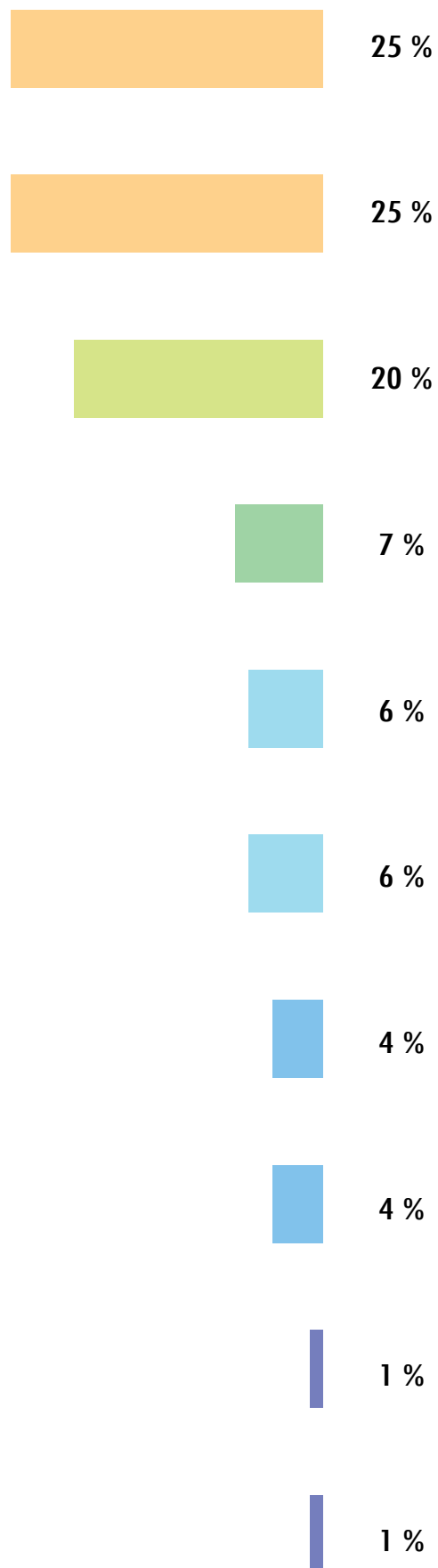
PATYČIŲ DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS PRIEŽASTYS

Respondentai atsakė į atvirą klausimą „Kodėl tavo manymu, moksleiviai tyčiojasi vieni iš kitų dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės?“ Visi 169 atsakymai buvo suskirstyti į 10 kategorijų, kiekvienam atsakymui priskiriant vieną ar daugiau verčių. Pavyzdžiui, atsakymams: „Tiesiog, kaip ir dėl kitų priežasčių nori pasirodyti kietesni“ arba „Nes jaučiasi nepastebimi ir nori būti dėmesio centre...“ yra priskirta vertė – „bendra patyčių kultūra“. Taigi, susumavus 25 % visų atsakymų sudaro „nenormatyvumo baimės“ kategorija, kuomet patyčių priežastimi įvardijamas kitoniškumas, visuomenės normų neatitikimas bendrąja prasme. Tiek pat – 25 % visų atsakymų buvo priskirta kategorijai – „bendra patyčių kultūra“. Respondentai teigė, jog patyčios daž-

nai kyla dėl to, kad patyčių iniciatoriai siekia įtvirtinti pozicijas klasėje / mokykloje, siekia būti pripažintais, bijo, kad jei jie patys nesityčios tai tyčiosis iš jų ir pan. Matome, kad patyčios pasireiškia kaip įtvirtintas būdas komunikuoti su visuomene ir bendruomene. Kiek mažiau atsakymų – 20 % buvo priskirta kategorijai „heteronormatyvumo įsigalėjimas“. Respondentai nurodydavo, kad dažniausiai tyčiojama dėl to, kad kitokia nei heteroseksuali orientacija nėra suprantama, priimtina ar „normali“. Tai yra trys dažniausiai nurodomos patyčių priežastys, kurias apibendrinti būtų galima taip – visuomenės homogeniškumas, normalizuotas savęs įprasminimas bendruomenėje (mokykloje / klasėje) per patyčias ir nekvestionuojamo heteronormatyvumo įsigalėjimas.

7 % atsakymų buvo priskirta išsilavinimo bei lytinio švietimo trūkumo kategorijai. Atsakymai nurodantys, jog tokį elgesį lemia neigiama viešoji nuomonė, šeimos, mokytojų formuojamos homofobinės nuostatos ir religinių įsitikinimų įtaka atitinkamai surinko 7 %, 6 %, 1 % ir 1 %. Po 4 % surinko šios kategorijos: „baimė būti palaikytam neheteroseksualia/iu“ ir „neatitinkantis lyties elgesys ir/ar išvaizda“.

- nenormatyvumo baimė
- bendra patyčių kultūra
- heteronormatyvumo įsigalėjimas
- išsilavinimo stoka / lytinio švietimo trūkumas
- neigiama viešoji nuomonė
- šeimos formuojamos homofobinės nuostatos
- baimė būti palaikytam neheteroseksualia/iu
- neatitinkantis lyties elgesys ir / ar išvaizda
- religijos formuojamos homofobinės nuostatos
- mokytojų formuojamos homofobinės nuostatos

Patyčių dėl seksualinės orientacijos ir/ar lyties tapatybės priežastys. (Grafikas 4.1.1)

Kategorijų ir jas atitinkančių pavyzdžių lentelė (lentelė nr. 1)

nenormatyvumo baimė	Jie mano, jog KITOKS yra BLOGAI. Būdamas toks kaip visi jautiesi saugesnis ir labiau pasitiki savimi. Ir tada tampa lengva užgaulioti kitus. <...>	Nes tai yra išskirtinumas, o žmonės yra pripratę, kad visi elgtųsi ir būtų kaip dauguma.
bendra patyčių kultūra	Draugų įtaka skatina tyčiotis iš kitų, dėl pritaipymo, nes nori pasirodyti esą geresni.	Jie bijo to, kas yra kiek kitaip nei mums įprasta. Galbūt taip išlieja pyktį, jaučia pasitenkinimą.
heteronormatyvumo įsigalėjimas	Manyčiau, kad vaikai tyčiojasi iš vaikinių, kurie yra gėjai, tik todėl, kad pagal juos tai nėra normalu ir jiems tai šlykštu. Iš panelių lesbiečių yra tyčiojama si mažiau.	Nes jiems tai atrodo nenormalu ir nepriimtina, jie nesupranta, kad kitos orientacijos žmonės irgi yra žmonės, moka mylėti ir lygiai taip pat myli savo merginą/vaikiną, kaip ir paprastos orientacijos žmonės.
išsilavinimo stoka / lytinio švietimo trūkumas	Per menkai apsišvietę. / Nes jų nemoko kaip reikia elgtis.	Tai tėra neišprusimo lygis. Nesuvokimas.
neigiama viešoji nuomonė	Nes visuomenėje ir interneto erdvėje labai daug pasityčiojimo ir neapykantos žmonėms, turintiems kitokių nei mes seksualinę orientaciją, todėl mokiniai ima iš jų pavyzdį ir galvoja, kad tai gerai.	Todėl, kad visuomenėje yra sudarytas požiūris, kad tai yra nesveika, nenormalu.
šeimos formuojamos homofobinės nuostatos	Tėvai irgi tyčiojasi, tai skatina ir moksleivius tyčiotis nes apie tai kalbama kaip apie ligą ir iškrypimą, o ne kaip normalu dalyką.	Nes dažniausiai tėvai nepripažįsta kitos orientacijos, niekina homoseksualus, vaikams jau nuo pat vaikystės bruka perkreiptą nuomonę, atsiradusią iš nežinia kur, ir taip paveikia ir savo vaikus.
baimė būti palaikytam neheteroseksualia/iu	Galbūt bijo patys būti palaikyti homoseksualiais, tad tarsi norėdami tai paneigti, tyčiojasi iš tokių žmonių, nenori būti su jais siejami.	Manau dauguma patyčių iniciatorių patys yra kitos orientacijos, tiesiog bijo pripažinti.
neatinkantis lyties elgesys ir / ar išvaizda	Dėl neįprastos išvaizdos, kalbėjimo manieros. Kai daugiau bendraujama ne su bendros lyties bendraamžiais..	Dėl išvaizdos: aprangos, ilgesnių plaukų (apie berniuką), elgesio.
religijos formuojamos homofobinės nuostatos	<...> dėl religinių pažiūrų, dėl skirtingų įsitikinimų žmonijos egzistavimo klausimais.	Lietuvoje tai, kas yra kitaip nei „normalu“, nėra lengvai toleruojama. Taip pat religiniai įsitikinimai. Žmonės nėra šviečiami šiais klausimais. <...>
mokytojų formuojamos homofobinės nuostatos	Neigiamas mokytojų požiūris į netradicines seksualines orientacijas.	<...> tiesiog savo gyvenime nėra susidūrę su homoseksualiais žmonėmis ir nuomonę yra susidarę iš tėvų, mokytojų ir kitų aplinkinių kalbų.

* aut. past. - kalba neredaguota

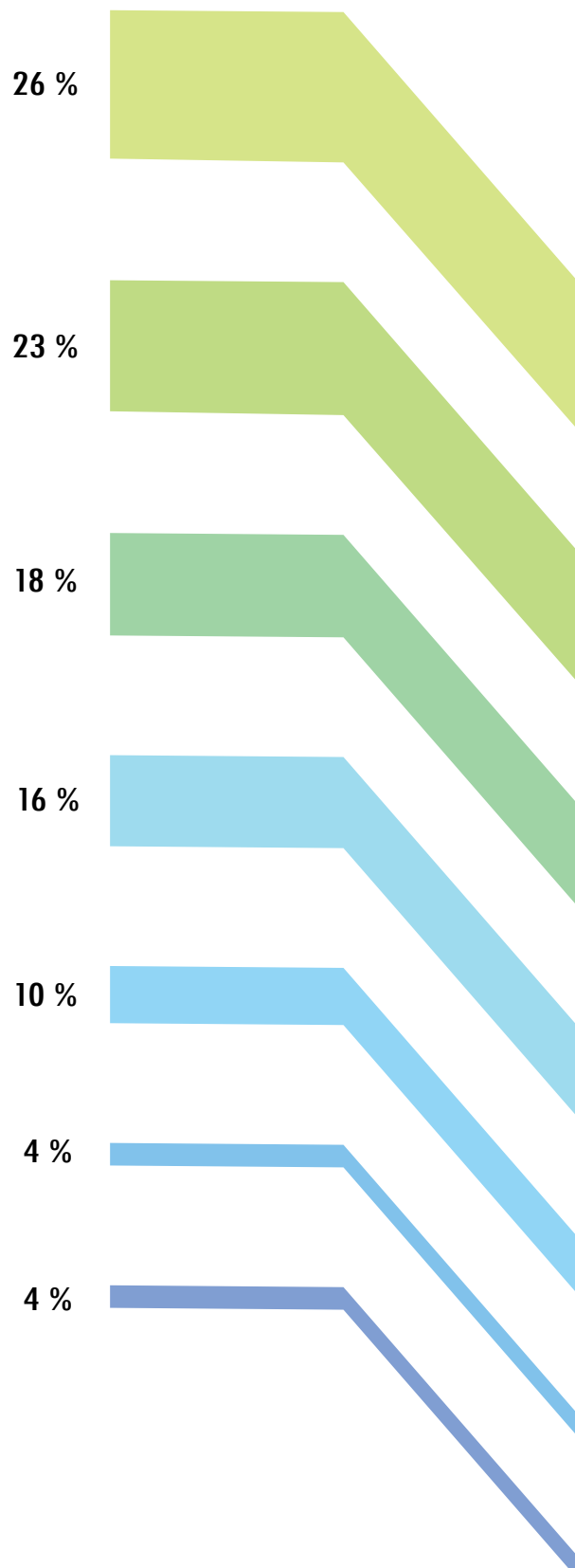
KOVOS SU PATYČIOMIS DĖL SEKSUALINĖS ORIENTACIJOS IR / AR LYTIES TAPATYBĖS BŪDAI

Respondentų buvo klausama ką reiktų daryti, kad patyčios dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės liautųsi. Buvo galima pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą. Dažniausiai buvo pasirenkamas (26 %) variantas, kuriuo buvo siūloma įvesti lytinio švietimo pamokas, per kurias būtų kalbama seksualinės orientacijos / tapatybės tema, 23 % teigė, jog tėvai turėtų kalbėti apie įvairių formų patyčias, taip pat ir apie LGBT, 18 % teigė, kad mokytojai turėtų atviriau kalbėti sekso, seksualumo ir panašiomis temomis, 16 % teigė, jog mokykloje turėtų būti įvestos aiškios taisyklės dėl homofobinių patyčių, 10 % nurodė, jog homofobinių patyčių jų mokykloje nėra ir 4 % teigė, jog moksleiviai per jauni diskutuoti sekso ir seksualumo temomis.

Ką reiktų daryti, kad patyčios dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties liautųsi. (Grafikas 4.1.1)

- įvesti lytinio švietimo pamokas, per kurias būtų kalbama seksualinės orientacijos / tapatybės tema
- tėvai turėtų kalbėti apie įvairių formų patyčias, taip pat ir apie homofobines
- mokytojai turėtų atviriau kalbėti sekso, seksualumo ir panašiomis temomis,
- mokykloje turėtų būti įvestos aiškios taisyklės dėl homofobinių patyčių,
- nereikia jokių pokyčių – homofobinių patyčių mano mokykloje nėra
- kitas variantas
- nereikia jokių pokyčių – moksleiviai per jauni diskutuoti sekso ir seksualumo temomis.

Išryškėja trys pagrindinės kovos su patyčiomis dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties sudedamosios: tai oficiali mokymosi programa, įtraukianti lytinio švietimo pamokas, mokytojų kompetencija gebėti kalbėti ir diskutuoti seksualumo temomis bei tėvų vaidmuo.

IŠVADOS

Kovojant su patyčiomis dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties, reikalingas išsamus probleminės situacijos suvokimas ir griežtas politinis apsisprendimas. Tai yra vienas iš šio tyrimo tikslų – rinkti duomenis ir pateikti jų analizę tam, kad būtų galima formuluoti įrodymais grįstus sprendimus ir strateginius veiksmų planus. Šis tyrimas yra vienas iš nedaugelio tokio pobūdžio tyrimų, atliktų Lietuvoje, kuriuo nurodomos tendencijos bei galimos tolesnės probleminės tyrimų kryptys.

Tyrimas apėmė tik vieną patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės aspektą – bendramokslų patyčias mokykloje, bet nereikėtų pamiršti, jog patyčios kyla ne tik iš klasės draugų. Kiti socialiniai ratai, kaip mokytojai (kurių kaip patyčių iniciatorių vaidmuo šiame tyrime minimaliai buvo aptartas) ar šeima yra lygiaverčiai moksleivės/ io kasdienos veikėjai, kurie gali turėti ir turi reikšmingas įtakas. Šis tyrimas labiau gilinasi tik į klasės / mokyklos draugų ratą, nes tikėtina, jog jie yra labiausiai paveikūs tokiems išorės veiksniams, kaip aiškiai suformuluota ir vykdoma švietimo programa, žiniasklaidos transliuojamos žinutės, artimuose šeimos ratuose puoselėjamos vertybės ir kt.

Tyrimo metu paaiškėjo tam tikros tendencijos, susijusios su LGBT sfera, kurios kitu atveju liktų nematomos, nes net nacionaliniame tinklapyje, dedikuotame kovai su patyčiomis mokyklose, nėra net užsimenama apie patyčias

dėl seksualinės orientacijos ir/ar lyties tapatybės. Tuo tarpu tyrimas parodė, jog 85 % respondentų savo mokykloje/klasėje dažniau ar rečiau išgirsta / pamato / sužino apie homofobines ar patyčias dėl lyties tapatybės. Tai neįtikėtinai aukštas skaičius, kuris atkleidžia patyčių seksualinės orientacijos ir / ar lyties tapatybės pagrindu paplitimą Lietuvoje. Paaiškėjo, jog užgauliojami ne tik LGBT moksleiviai – tai bendra mokyklos ir visos visuomenės problema. Žodžiai gėjus ar lesbietė – įgavę neigiamą konotaciją – būti pavadinta/m ar identifiukuota/m kaip LGBT jau savaime reiškia įžeidimą.

Pastebėta, jog mokytojų ir visos mokyklos personalo vaidmuo patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties kontekste yra sporadiškas, nenuoseklus. Mokytojai patys tampa tokių patyčių iniciatoriais arba pasirenka nereaguoti į tokias patyčias, vykstančias jų mokykloje. Tai grėsminga tendencija, bet tikėtina, jog pasireiškianti tik todėl, kad LGBT patyčių problema nėra artikuliuojama švietimo strategijos formavimo sluoksnyje, nėra aiškių gairių ir patvirtintų kovos su patyčiomis dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties praktikų. Juolab ir veikiantis „Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymas“, įveda sumaištį, nes tampa nebeaišku, ar mokytojai iš viso turi teisę reaguoti ir drausti patyčias seksualinės orientacijos ir / ar lyties pagrindu.

Tyrimas atskleidė ir keletą stiprių sąsajų, viena jų – patyčios dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties žymiai dažniau pasitaiko tarp vaikinių, nei merginų – jie dažniau yra pravardžiuojami, dažniau patys pravardžiuoja, didžioji dauguma žodžių, kuriais pravardžiuojama yra vyriškos giminės. Tai aiški nuoroda į įsigalėjusias vyriškumo heteronormas, kurių privalu laikytis. Tuo tarp moteriški socialiniai vaidmenys visuomenėje turi mažesni svorį, yra mažiau svarbūs ir rečiau pastebimi¹⁷.

Kita svarbi koreliacija pastebėta tariant mokyklos poziciją patyčių dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties atžvilgiu – tų mokyklų, kuriose yra kalbama, jog tyčiotis dėl seksualinės orientacijos negalima, moksleiviai taip pat pažymėjo, jog jie savo mokykloje rečiau sužino ar pamato patyčias dėl seksualinės orientacijos ir / ar lyties, iš jų pačių rečiau tyčiojamosi ir jie rečiau pastebi mokytojus inicijuojant tokias patyčias. Tai yra akivaizdi ir nenuginčijama švietimo ir ugdymo lytiškumo tematika įtaka, kurios, deja Lietuvos mokyklose nėra.

Lietuvoje nuo 2008 metų yra įgyvendinama „Olweus patyčių ir smurto prevencijos programa“, kurią kuruoja „Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras“¹⁸. Centro pateiktoje lyginamojoje patyčių masto kitimo prezentacijoje teigiama, jog penkerius metus programoje dalyvaujančių mokyklų patyčių paplitimas nuolat kinta: ilgalaikes patyčias patiriančių moksleivių skaičius

sumažėjo 32 %, besityčiojančių moksleivių skaičius sumažėjo 43 %¹⁹. Tai reikšmingi skaičiai, kurie tik įrodo, kad nuosekli, ilgalaikė strategija, gali keisti nusistovėjusias normas ir įtakoti teigiamus pokyčius.

17 Menkesnį moterų vaidmenį visuomenėje atspindi nelygus darbo užmokesčio problema. Vidutiniškai Europos Sąjungoje moterys per valandą uždirba maždaug 16,4 % proc. mažiau nei vyrai (Lietuvoje – 14,6 %). Žr. http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/140319_gpg_lt.pdf

18 Olweus programa. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. < www.sppc.lt/index.php?i=1194004933 >

19 Patyčių masto kitimas: Olweus patyčių prevencijos programos vykdymo Lietuvoje patirtis / Ieva Dulinskaitė. < http://www.vaikulinija.lt/media/filer_public/47/d7/47d7028b-0841-44ce-800f-47c279ef9aaf/ieva_dulinskaite.pdf >

BIBLIOGRAFIJA

Anti-Bullying Procedures for Primary and Post-Primary Schools. Department of Education and Skills, 2013 Sept. < <https://www.education.ie/en/Publications/Policy-Reports/Anti-Bullying-Procedures-for-Primary-and-Post-Primary-Schools.pdf> >

Good Policy and Practice in HIV and Health Education – Booklet 8: Education Sector Responses to Homophobic Bullying. UNESCO, 2012. < <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002164/216493e.pdf> >

Homophobia and Discrimination on the grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the European Union Member States: Parts I & II. European Union Agency for Fundamental Rights, 2008, 2009.

ILGA-Europe Glossary. 2015 <<http://old.ilga-europe.org/home/publications/glossary>>

Kova su moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumu. Europos Sąjunga, 2014. < http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/140319_gpg_lt.pdf >

LGBT* asmenų nediskriminavimo skatinimo tarpinstitucinis veiklos planas. Išsamus leidinys (2015-2020). LGL, 2015. < <http://www.lgl.lt/assets/Nediskriminavimo-planas.pdf> >

Nematomos patyčios: tyrimo Lietuvos mokyklose rezultatai ir rekomendacijos. LGL, 2015. < <http://www.lgl.lt/assets/Patyciu-leidinys-internet.pdf> >

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymas. 2002 rugsėjo 10, Nr. IX-1067. < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=289912 >

Olweus programa. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. < <http://www.sppc.lt/index.php?-1194004933> >

Patyčių masto kitimas: Olweus patyčių prevencijos programos vykdymo Lietuvoje patirtis / Ieva Dulinskaitė. < http://www.vaikulinija.lt/media/filer_public/47/d7/47d7028b-0841-44ce-800f-47c279ef9aaf/ieva_dulinskaite.pdf >

Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity, A/HRC/19/41, 17 November, 2011. < <http://>

www.ohchr.org/Documents/Issues/Discrimination/A.HRC.19.41_English.pdf >

Translyčių asmenų žmogaus teisių apsaugos standartai: lyties apkeitimas ir teisinis pripažinimas. LGL, 2015. < <http://www.lgl.lt/assets/Antrasis-TRANS-leidinys-internetui.pdf> >

Vaiko teisių konvencija, (1995 07 03), < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19848&p_query=&p_tr2= >

www.ivairovesnamai.lt

Vilnius
2015